

Direktiv till en utredning om domkyrkornas ställning i Svenska kyrkan

Dnr Ks 2018:1375

SVENSKA KYRKAN

Kyrkostyrelsen

Direktiven är fastställda av kyrkostyrelsen den 17 november 2019.

Bakgrund

Uppdraget från 2018 års kyrkomöte

Kyrkomötet beslöt 2018 att, i enlighet med Förvaltarens utskottets förslag i betänkande F 2018:3, bifalla motion 2018:61 *Domkyrkornas ställning i Svenska kyrkan*, av Johan Dalman m.fl. att uppdraga till kyrkostyrelsen att utreda och föreslå förändringar av domkyrkornas organisatoriska ställning och förutsättningar i Svenska kyrkan, för att bättre stödja och ta till vara domkyrkornas unika identitet och uppdrag (KmSkr 2018:15).

Kyrkomötets behandling av frågan

Motionärerna till motion 61 menade bl.a. att Svenska kyrkans domkyrkor, som katedraler och samlade resurser i respektive stift och i Svenska kyrkan, innehar en särställning historiskt, teologiskt och i det praktiska kyrkolivet. De påpekade vidare att denna särställning inte motsvaras, utom vad gäller domkyrkan i Lund, av en reglering i kyrkoordningen som tar hänsyn till eller stödjer domkyrkornas särskilda roll. Motionärerna menade att domkyrkornas unika uppgift i Svenska kyrkan och det svenska samhället skulle vinna på att deras identitet och uppdrag tydligare än nu formuleras i kyrkoordningen. Utskottet anförde i sina överväganden att man delade motionärernas uppfattning om att domkyrkorna har en särställning och en uppgift i Svenska kyrkan, men att nuvarande reglering och teologiska resonemang kring domkyrkorna är otydliga och inte genomlysts sedan relationsförändringen. Utskottet anförde vidare följande.

Även om kyrkoordningen benämner det som biskopens kyrka och den normala platsen för stiftets högtider och vagningsgudstjänster, önskar utskottet precis som motionärerna att domkyrkan kan fungera som en samlings- och mötesplats för hela stiftet. Detta perspektiv upplever utskottet saknas i dagens reglering och förhållningssätt kring domkyrkornas ställning, samt att det till viss del skiljer sig åt mellan stiftet.

Utskottet anförde avslutningsvis att ”Om Svenska kyrkan menar allvar med att domkyrkor har en särställning behöver det manifesteras tydligare i den inomkyrkliga regleringen och ekonomiska fördelningen” och att det sammantaget vore värdefullt att såväl utreda som föreslå förändringar kring domkyrkornas organisatoriska ställning och uppgift, samt förutsättningarna för desamma.

Allmänt om domkyrkor

I 40 kap. 3 § kyrkoordningen anges att det i varje stift ska finnas en domkyrka. ”Domkyrka” kommer av latinets *domus Dei*, vilket betyder Guds hus. Bestämmelsen motsvarar vad som tidigare stadgades i 39 kap. 1 § kyrkolagen (1992:300). När bestämmelsen togs in i kyrkolagen vid dess tillkomst i början av 1990-talet, angavs att regleringen om en domkyrka per stift motsvarades av vad som sedvanerättsligt redan gällde, utan att det var föreskrivet. De bestämmelser om domkyrkor som fanns i 1686 års kyrkolag rörde närmast förvaltningen av de medeltida domkyrkorna.

Domprosten är kyrkoherde för den församling där stiftets domkyrka är belägen och tillsätts enligt särskilda bestämmelser (se 5 kap. 3 § andra stycket och 34 kap. 12 § kyrkoordningen). Det förekommer att domprosten, till sin hjälp i det närmare arbetet med domkyrkans gudstjänstliv m.m., utser en domkyrkokaplan.

Utöver de domkyrkor som finns i de tretton domkyrkoförsamlingarna finns ytterligare två kyrkor som benämns domkyrkor, även om de inte längre har denna funktion, nämligen Kalmar och Mariestads domkyrkor. Kalmar stift upphörde 1915 och Kalmar domkyrka ligger numera inom Växjö stift. Mariestads superintendentur (superintendent användes som benämning för den som var stiftschef utan att vara biskop, under tiden närmast efter reformationen) fanns under en period i slutet av 1500-talet och början av 1600-talet. År 1646 upphörde Mariestads stift och superintendenturen flyttades till Karlstad, varvid Karlstads stift bildades. Ett kungligt brev den 9 januari 1696 slog fast att kyrkan i Mariestad inte längre var att betrakta som domkyrka.

Domkyrkan har en särställning bland de byggnader som omfattas av bestämmelserna i kyrkoordningens tionde avdelning *Kyrkobyggnader*. I inledningens tredje stycke anges följande om domkyrkan.

Domkyrkan har en särskild ställning bland kyrkorna i ett stift. Förutom att vara församlingskyrka är den också biskopens kyrka och den normala platsen för stiftets högtider och vagningsgudstjänster.

Domkyrkans särställning kommer till uttryck i kyrkoordningen bl.a. genom bestämmelserna i 25–26 kap. om vagnings- och mottagningshandlingar. I 25 kap. anges att präst- och diakonvigningar ska ske i stiftets domkyrka (6 och 8 §§). Om en sådan vagning inte kan hållas i domkyrkan får den äga rum i någon annan kyrka i stiftet. I 4 § samma kapitel anges att biskopsvigningar ska äga rum i Uppsala domkyrka. Av 26 kap. 2 § framgår att en biskop som vigts och tillträtt sin tjänst, så snart som möjligt ska mottagas i en gudstjänst i stiftets domkyrka. Vagnings- och mottagningsgudstjänster firas som huvudgudstjänster (17 kap. 4 § kyrkoordningen). Kyrkoordningen reglerar vem som leder vagnings- och mottagningsgudstjänsterna. Ärkebiskopen leder biskopsvigningar och stiftets biskop leder präst- och diakonvigningar. Mottagningsgudstjänst avseende en biskop ska ledas av domprosten. Till dessa bestämmelser finns också bestämmelser om vem som i undantagsfall kan leda nämnda gudstjänster.

Det finns också särskilda bestämmelser avseende domkyrkoorganist och anställning av denne (34 kap. 2 § tredje stycket). Vidare finns en bestämmelse som

anger att biskopen, eller en företrädare för stiftet, har närvaro-, yttrande- och förslagsrätt, samt rätt att få sin mening antecknad i protokollet, när en domkyrkoförsamling eller ett pastorat avgör ärenden om domkyrkans förvaltning, se nedan.

Ibland omnämns domkyrkan också som stiftets ”katedral”. Ordet katedral kommer från grekiskans ”kathédra”, vilket betyder lärostol och syftar i detta sammanhang på biskopsstolen. Stiftets katedral är alltså den kyrka där biskopsstolen finns.

Domkyrkans förvaltning

Domkyrkan med tillhörande inventarier, kyrkotomt och kyrkogård ägs, liksom alla församlingskyrkor, av den församling där kyrkan är belägen. Detta klargjordes i samband med relationsändringen genom stadganden i 9 § lag (1998:1592) om införande av lagen (1998:1591) om Svenska kyrkan. Äldre kyrkor (uppförda före år 1817 på landet respektive 1843 i stad) hade dessförinnan ägt sig själva såsom särskilda rättssubjekt av stiftelsekaraktär.

Övergången av äganderätten kom dock inte att gälla Lunds domkyrka med fastigheter och fastighetsfond, vilken enligt samma lagreglering fortsatte att vara ett eget rättssubjekt med förvaltning som en självständig förmögenhet. Enligt lagregleringen förvaltas Lunds domkyrkas egendom av Svenska kyrkan. Det finns därför särskilda bestämmelser avseende förvaltningen av Lunds domkyrka och domkyrkorådet i Lunds sammansättning i kyrkoordningen (40 kap. 5-6 §§). Särregleringen av Lunds domkyrka hör samman med denna domkyrkas speciella historia, vilken som nämnts ovan, föranledde en särskild statlig reglering vid relationsändringen (se 9 § tredje stycket lag om införande av lagen om Svenska kyrkan). Av de statliga bestämmelserna framgår vidare bl.a. att för Lunds domkyrkas skyldigheter svarar endast domkyrkans tillgångar och att egendomen skall användas för samma ändamål som innan relationsändringen. Det framgår också att regeringen får besluta om tillsyn av förvaltningen.

När en domkyrkoförsamling eller ett pastorat avgör ärenden om domkyrkans förvaltning ska, vilket nämnts ovan, biskopen eller en företrädare för stiftet, utsedd av biskopen, ha rätt att delta med yttranderätt och förslagsrätt samt rätt att få sin mening antecknad i protokollet (40 kap. 4 §).

Innan relationsändringen fanns särskilda bestämmelser om förvaltningen av de medeltida domkyrkorna i kyrkolagen. Av bestämmelserna framgick att domkyrkans fastigheter och biskopsgård skulle förvaltas av egendomsnämnden (med undantag för Lunds domkyrkas fastigheter), samt att domkyrkans fastighetsfond skulle förvaltas av den som förvaltar domkyrkan. Dessa bestämmelser har, med undantag för vad som alltså gäller för Lunds domkyrka, ingen motsvarighet i kyrkoordningen. Däremot finns, i 46 kap. 13 § kyrkoordningen en bestämmelse om *Församlingskyrkors och domkyrkors fastigheter och fastighetsfonder, m.m.* Av bestämmelsen framgår att stiftet får besluta att förvaltningen av församlingskyrkors och domkyrkors fastigheter och fastighetsfonder ska stå under tillsyn, samt att stiftet också får reglera detaljer omkring tillsynen. Vidare finns i samma kapitel, 15:e §, en bestämmelse som anger att Lunds domkyrkas fastigheter och fastighetsfond ska förvaltas av Domkyrkorådet i Lund och att för förvaltningen av fastigheterna och fastighetsfonden gäller det som sägs om prästlönefastigheter och prästlönefonder i 3, 4, 8 och 10–12 §§.

Finansieringsformer för dagens förvaltning

I 40 kap. 2 § kyrkoordningen, om *Vård av kyrkobyggnader och deras inventarier*, anges att kyrkobyggnader och deras inventarier ska underhållas så att de kan tjäna sitt ändamål. Bestämmelserna gäller alla kyrkobyggnader, däribland domkyrkor. Det

finns härutöver, med undantag för Lunds domkyrka, inga särskilda bestämmelser i kyrkoordningen avseende hur domkyrkors förvaltning ska gå till. Det finns inte heller i kyrkoordningen några bestämmelser om särskilda bidrag för domkyrkor. Förvaltningen av domkyrkan ankommer därmed på kyrkorådet i den församling eller pastorat där domkyrkan är belägen, att ske under de förutsättningar och i enlighet med de bestämmelser som i övrigt gäller för fastighetsförvaltningen, däribland bestämmelserna i kulturmiljölagen (1988:950). Ekonomiska medel för domkyrkans förvaltning följer således samma modell som gäller för en församling/pastorats ordinarie fastighetsförvaltning, d.v.s. med utgångspunkt i uppburna kyrkoavgiftsmedel, erhållna medel genom utjämningsystemet och medel erhållna genom systemet för kyrkoantikvariatsk ersättning (KAE).

Det nuvarande utjämningsystemet innehåller en komponent som riktar sig specifikt mot domkyrkor, nämligen en komponent inom stiftsbidraget avseende bidrag till gudstjänster av rikskaraktär i domkyrkor. Komponenten benämns ”Bidrag domkyrka” och tillfaller i praktiken Stockholms och Uppsala stift.

Enligt 44 kap. 15 § kyrkoordningen ska kyrkostyrelsen besluta om ett särskilt bidrag till stiftens som stiftens ska använda till församlingarnas underhåll av kyrkobyggnader, nämligen ett kyrkunderhållsbidrag. Kyrkunderhållsbidraget infördes i kyrkoordningen 2018 efter beslut av kyrkomötet 2016. Detta efter förslag lämnade i betänkandet *Gemensamt ansvar – En utredning om fastigheter, kyrkor och utjämningsystem* (SKU 2015:1). Tidigare hade bidrag avseende kyrkobyggnader funnits med som en delkomponent i stiftsbidraget vilket stiftet fritt förfogar över. Genom att bidraget kyrkoordningsreglerades som just ett kyrkunderhållsbidrag är stiftens numera styrda att fördela medlen för just underhåll av kyrkobyggnaderna. Bidraget ska uteslutande avse underhåll och därmed inte kostnader hänförliga till om- och tillbyggnad eller driftskostnader.

Staten anslår årligen kyrkoantikvariatsk ersättning (KAE) till Svenska kyrkan som en kompensation för att Svenska kyrkan, enligt kulturmiljölagen (1988:950), vårdar och underhåller de kyrkliga kulturminnena. Den kyrkoantikvariska ersättningen ska täcka de kulturhistoriskt motiverade kostnader som uppkommer vid vård och underhåll av de kyrkor, inventarier och kyrkomiljöer, till följd av att exempelvis särskilda hantverksmetoder och materialval måste användas i kulturhistorisk bebyggelse. Det faktum att det endast är kulturhistoriskt motiverade kostnader som kompenseras genom KAE innebär att församlingarna och pastoraten alltid måste ha en egeninsats, vilken kan variera i storlek beroende på åtgärdens karaktär och komplexitet. Den nationella nivån fördelar ersättningen mellan stiftens och stiftens fördelar ersättningen vidare inom sitt geografiska område. För ersättningens fördelning gäller detaljerade villkor, vilka fastställs av kyrkostyrelsen. Den kyrkoantikvariska ersättningen kan endast gå till åtgärder som är berättigade ersättning enligt det regelverk som är upprättat av kyrkostyrelsen. Enkelt uttryckt kan ersättningen gå till vård och underhåll av kyrkor, inventarier och andra byggnader eller fasta anordningar på kyrkotomten, men inte till nybyggnationer och anpassningar till församlingens egen verksamhet.

Stiftet får ta hänsyn till den sökande församlingens/pastoratets aktuella ekonomiska ställning i samband med fördelning av det kyrkoordningsreglerade kyrkunderhållsbidraget. Motsvarande hänsyn får däremot inte tas i samband med beviljande av den statliga bidragsformen kyrkoantikvarisk ersättning.

Utvecklingen sedan relationsändringen

Den inomkyrkliga regleringen kring domkyrkor har i huvudsak förblivit oförändrad sedan år 2000. Frågan om domkyrkans status behandlades av kyrkomötet 2007 med

anledning av en motion 2007:37. Motionären ville få till stånd ändringar i tillämpliga bestämmelser så att en domkyrkas ursprungstid i stället för den tid den blev domkyrka ska avgöra dess status. Ekonomi- och egendomsutskottet konstaterade i sitt betänkande EE 2007:2 att det inte var någon skillnad mellan domkyrkor och andra församlingskyrkor och föreslog ingen förändring i detta avseende. Kyrkomötet följde utskottets förslag och motionen avslogs. I kyrkostyrelsens skrivelse KsSkr 2016:6, *Gemensamt ansvar – fastigheter, kyrkor och utjämningsystem* föreslogs åtgärder för att effektivisera förvaltningen av kyrkobyggnader samt säkerställa ett långsiktigt, hållbart, brett accepterat utjämningsystem. Skrivelsen behandlade inte domkyrkor specifikt, men i remissammanställningen redovisas att några av remissinstanserna uttalat att domkyrkorna är särskilt kostnadskrävande att förvalta. Kyrkostyrelsen konstaterade att en del av stiftsbidraget till Uppsala och Stockholms stift utgör bidrag till gudstjänster av rikskaraktär i domkyrkor och föreslog ingen förändring.

Utredningsuppdraget

Uppdraget berör hela Svenska kyrkan på samtliga tre nivåer och innefattar såväl läro- och kyrkosynsfrågor som ekonomiska och organisatoriska frågor.

Utredningen ska:

Teologiskt perspektiv

- Belysa domkyrkans ställning, identitet och uppdrag ur ett teologiskt perspektiv. Detta innefattar en analys av de kyrkosynsfrågor som aktualiseras i sammanhanget, särskilt relationen mellan församlingarna och stiftet, inklusive domprostens roll, där domkyrkan kan betraktas som den konkreta platsen för denna relations innebörd i en episkopal och synodal kyrka. Såväl historiska som nutida och framtida perspektiv ska beaktas och internationella jämförelser göras.

Organisatorisk ställning

- Utredda och analysera domkyrkans organisatoriska ställning, såväl ur ett rättsligt som praktiskt perspektiv. I det praktiska perspektivet ligger att beskriva på vilket sätt och av vilka aktörer som domkyrkan används idag.
- Utredda och om det bedöms lämpligt, föreslå alternativa former för domkyrkans organisatoriska ställning.

Förvaltning och finansiering

- Ge en samlad bild av hur domkyrkans förvaltning och verksamhet finansieras.
- Med utgångspunkt i vad som enligt utredningspunkterna ovan framkommit beträffande teologiskt perspektiv och organisatorisk ställning, utreda och om det bedöms lämpligt, föreslå alternativa och/eller kompletterande former för domkyrkans förvaltning och finansiering.

Uppdraget vad avser att föreslå eventuella alternativa former för domkyrkans organisatoriska ställning samt förvaltning och finansiering omfattar inte Lunds domkyrka.

Utgångspunkter

Utredningen ska ha följande utgångspunkter för sitt arbete:

- Ett övergripande mål för utredningens arbete ska vara att identifiera och föreslå former för åtgärder som kan stödja och ta tillvara domkyrkans unika identitet och uppdrag, bl.a. som en samlings- och mötesplats för hela stiftet.
- Erfarenheter och inspiration bör kunna hämtas såväl från förhållandena för domkyrkorna före relationsändringen som från internationella utblickar.

Konsekvenser till följd av utredningens förslag

Utredningen ska i sitt arbete fortlöpande analysera vilka konsekvenser förslagen kommer att få, särskilt:

- ur ett teologiskt perspektiv, särskilt avseende kyrkosyn och förutsättningar att utföra den grundläggande uppgiften,
- ur ett ekonomiskt perspektiv, såväl vad gäller församlingar/pastorat och stift som nationell nivå, samt
- ur ett tillsynsperspektiv.

Utredningen ska för framlagda förslag redovisa eventuella behov av övergångsbestämmelser. Utredningen ska även föreslå sådana ändringar i kyrkoordningen som föranleds av utredningens förslag.

Områden att bevaka

Under sitt arbete behöver utredningen bevaka utvecklingen på lagstiftningsområdet, liksom pågående statliga utredningar, i för utredningen relevanta ämnen.

Praktiskt genomförande

Organisation

Utredningen ska bestå av ledamöter representerande nomineringsgrupper i kyrkostyrelsen, en domprost och en biskop. Generalsekreteraren tillsätter experter, sekreterare och annat biträde i den utsträckning det behövs.

Tidsplan

Utredningen ska lägga fram sina resultat för kyrkostyrelsen senast den 15 oktober 2021.